

K POČÍTAČOVÉMU SPRACOVANIU ADJEKTÍVNEJ A SUBSTANTÍVNEJ VALENCIE

Kopřivová, Marie: Valence českých adjektiv. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2006. 126 s.

ISBN: 80-7106-862-4

Čermáková, Anna: Valence českých substantiv. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2009. 125 s.

ISBN: 8071064262

Daniela Majchráková

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 813 64 Bratislava, e-mail: danam@korpus.juls.savba.sk*

Centrálным pojmom valenčnej teórie je sloveso, ktoré svojou sémantikou určuje záväzné komponenty vo vete, teda vetnú štruktúru.¹ Súvisí to s jeho predikatívnou funkciou vo vete, ktorú okrem slovesa môžu plniť aj ďalšie dva slovné druhy: substantíva a adjektíva. Práve valencii týchto slovných druhov sú venované dve monografie z edície Studie z korpusové lingvistiky od autoriek Marie Kopřivovej a Anny Čermákovovej.

Cieľ, ktorý si vytýčila M. Kopřivová, autorka monografie VALENCE ČESKÝCH ADJEKTIV, bol opis formálnych typov adjektívnej valencie zo systémového lexikografického hľadiska. Za východiskové vo svojej práci považuje lexikologické chápanie valencie, ktorej základ tvorí kolokabilita, „primárny základný vzťah lexikálnych jednotiek“ (s. 8). Valenciu chápe ako „formálnu a kategoriálnu gramatickú spájateľnosť slova“ (s. 9), ktorá vyjadruje všeobecnú kolokabilitu, spájateľnosť daného slova. Adjektívna valencia je podľa autorky možná najmä vďaka tomu, že sa adjektíva používajú v predikatívnej funkcii a aj vďaka deverbatívnym adjektívam, ktoré preberajú vlastnosti pôvodných slovies. Pri skúmaní valencie rozlišuje, podobne ako pri slovesnej valencii, valenčné exponenty obligatórne a fakultatívne.

Materiálovým zdrojom výskumu bol synchronný korpus českého písaného jazyka SYN2000 (obsahuje 100 miliónov slov), lematizovaný a morfológicky značkovaný. Súčasťou metodológie bol aj spôsob vyhľadávania adjektív v korpuse, ktorý bol možný vďaka morfológickým atribútom prideleným jednotlivým leмам v korpuse.

Do úvahy autorka zobrala frekvenčne vymedzený súbor adjektív, pričom pracovala s bežnými funkciami a prostriedkami slovesného valenčného vyjadrenia. Za-

¹ Nižníková, Jolana–Sokolová, Miloslava a kol.: VALENČNÝ SLOVNÍK SLOVENSKÝCH SLOVIES. Prešov: FF PU 1998. s. 7.

merala sa na adjektíva v predikatívnej funkcii a vyčlenila tri základné valenčné typy: primárne adjektíva typu *hodný + genitív*, sekundárne adjektíva odvodené od verba, teda deverbatívne, typu *umístěný v + lokál* a adjektíva s kváziparticipiálnou funkciou, keď deverbatívne adjektívum vytvorené pomocou sufixu *-cí/-úci* je súčasťou nominálnej konštrukcie, napr. *působící při velvyslanectví* (s. 2).

Adjektívnu valenciu poňala autorka najmä z frekvenčného hľadiska, pričom frekvenciu považuje za ukazovateľa typickosti (s. 12). Nejde jej o presnosť frekvenčných údajov, tie sú len orientačné, slúžia na porovnávanie jednotlivých javov a pomáhajú oddeliť typický úzus, centrum skúmaného javu a jeho okrajové oblasti.

Jadro práce tvorí formálny opis adjektívnej valencie, ktorý je rozdelený do štyroch hlavných častí: 1. adjektívna valencia s bezpredložkovým pádom (s. 19), 2. s predložkou a príslušným pádom (s. 37), 3. s infinitívom (s. 47) a 4. s vedľajšou vetou (s. 64). Autorka sa zaoberala aj niektorými špecifickými prípadmi adjektívnej valencie, a to valenciou komparatívu a superlatívu adjektíva.

Kapitola adjektívna valencia s bezpredložkovým pádom je rozčlenená do podkapitol venovaných jednotlivým pádom: genitív, datív, akuzatív a inštrumentál.

Pri opise valencie autorka vychádzala zo slovných druhov. Pre adjektívnu valenciu je typický okrem ľavovalenčného substantíva jeden valenčný exponent, čiže pravovalenčný participant (*podobný + datív*), zriedkakedy dva. Slovné druhy, resp. valenčné exponenty autorka sémanticky nešpecifikovala, rovnako ako ani pozorované adjektíva, rozlišovala iba medzi vlastnými adjektívami a deverbatívnymi tvarmi. V podstate išlo o zjednodušený zápis sémanticky nešpecifikovaných valenčných pozícií. Autorka venovala pozornosť aj spôsobu extrakcie adjektív z korpusu SYN2000, keďže pre každý valenčný typ bol potrebný osobitný vyhľadávací výraz. Vzhľadom na vysokú tvarovú homonymiu češtiny, ktorá spôsobuje, že morfológické značkovanie korpusu nie je celkom spoľahlivé, počítala s tým, že frekvenčné údaje sú v mnohých prípadoch nepresné.

Na analýzu genitívneho adjektívneho valenčného typu si autorka vybrala vzorku 25 najfrekventovanejších adjektív z pôvodných 2000 vyextrahovaných lem. Venovala sa adjektívam ako *plný, schopný, vědomý (si), hodný, prostý, zbavený, znalý*. Najfrekventovanejšiu genitívnu valenciu má podľa autorky adjektívum *plný* (z celkových 24 264 výskytov adjektíva našla pri ňom genitív v 6 990 prípadoch). Pri jednotlivých adjektívach autorka uviedla nielen genitívnu valenciu, ale celý valenčný profil. Napríklad pri slove *vzdálený* zaznamenala okrem genitívu aj ďalšie dve valenčné doplnenia: datív a predložku *od*. Príklady dokladala priamo z korpusu, súčasťou analýzy boli aj frekvenčné údaje – autorka hodnotila valenčné exponenty najmä z kvantitatívneho hľadiska.

Rovnako boli analyzované aj ostatné bezpredložkové pády. Datívnu valenciu majú podľa M. Kopřivovej primárne deverbatívne adjektíva, napr. *podobný, blízky*,

určený, vñnovaný, odpovídaajúci, vñrný. Tieto adjektíva majú často okrem datívnej valencie aj valenciu v inštrumentáli.

Valenčné doplnenie v akuzatívne, typické pre procesuálne adjektíva vytvorené suxifom *-ci/-ouci*, napr. *rozhodujúci, následujúci, mñníci, rídici, tvořici, zvyšujúci*, je podľa autorky obligatórne. Tieto adjektíva však autorka analýze nepodrobila pre náročné vyhľadávanie v korpuse.

S valenčným exponentom v inštrumentáli sa najčastejšie stretáme v prípade adjektív tvorených z trpných prídavných slovies, napr. *vybavený, daný, vedený, stanovený, doplnený*. Podľa autorky ide o najčastejšie valenčné doplnenie vyjadrené bezpredložkovým pádom.

V ďalšej časti svojej práce sa autorka venovala predložkovej adjektívnej valencii. Zamerala sa na predložky *v, na, s, zo, o, do, k, pro, za, po, od, u, podle, při, před, mezi, bez, proti, nad, pod, přes, kolem*. K nim pomocou jednoduchého vyhľadávacieho výrazu priradila adjektíva, ktoré sa s nimi spájajú, a v jednotlivých tabuľkách podala štatistický prehľad najfrekvencovanejších adjektív vyskytujúcich sa s konkrétnymi predložkami. Napr. typické adjektíva s predložkou *v* sú *dobrý, používaný, spočívajúci, prítomný, založený, vyrobený, sdružený, platný, uvedený, uložený, činný* a podobne. Ide zväčša o deverbatívne adjektíva, ktoré si so sebou nesú valenciu slovesa. Sú to adjektíva s časovým alebo miestnym významom, ktoré sa okrem predložky *v* spájajú aj s predložkou *na*. S predložkou *na* sa spájajú tak deverbatívne adjektíva, ako aj pôvodné, konkrétne *zvyklý, bohatý, hrdý*, v prípade ktorých ide o najčastejšiu a niekedy aj jedinú obligatórnu valenciu.

Podľa autorky sa pri prepozičnom valenčnom doplnení najviac prejavuje sémantika. Predložky *v, na, pod, do, před, nad, mezi* sa spájajú s adjektívami s miestnym významom. Pri niektorých predložkách vyčlenila aj iné sémantické skupiny adjektív, napr. pre predložku *z* našla adjektíva sémantických skupín *zloženie, vyplývanie, vina*, pre predložku *s* deverbatívne adjektíva blízke významom *podobnosti, blízkosti, prepojenia*.

Viacslovným predložkám sa autorka venovala len krátko. Išlo jej o načrtnutie zložitej problematiky, ktorá si vyžaduje rozsiahlejší materiál a presnejšiu anotáciu. V korpuse vyhľadala niektoré z viacslovných predložiek a priradila k nim príslušné adjektíva (napr. *vzniklý/možný/sestavený/vytvorený na základe, vzniklý/poškodený/mrtvý v dôsledku* a pod.).

Infinitívnu valenciu M. Kopřivová podrobne analyzovala na 16 adjektívach, ako *možný, schopný, nutný, ochotný, dobrý, povinný, ťžký, obtížný*. Pri vyhľadávaní tohto valenčného typu v korpuse musela zobrať do úvahy fakt, že infinitív môže stáť tesne za adjektívom, ale aj o niekoľko pozícií ďalej, čo si vyžadovalo špecifický vyhľadávací výraz. Najfrekvencovanejšie adjektívum s infinitívom ako valenčným doplnením je adjektívum *možný*. Najčastejším tvarom adjektíva *možný* s infinitívom

je tvar neutra a ich vzájomný výskyt prevažuje najmä v odborných textoch. Z hľadiska žánrového výskytu hodnotila aj infinitívnu valenciu ďalších adjektív.

Analyzované adjektíva s infinitívnou valenciou autorka rozdelila do troch skupín. Prvú tvoria adjektíva *schopný, ochotný, zvyklý, pripravený, povinný*, pre ktoré je najfrekventovanejší menný tvar – nominatív singuláru maskulína. Druhá skupina je početnejšia, tvorí ju 34 adjektív, v ktorých je najčastejší tvar nominatívu neutra ako *možné, nutné, dobré, ťžké, vhodné, správne, rozumné*. Do tretej skupiny autorka zaraďuje len jedno adjektívum: *umožňujúci*. Toto adjektívum sa nevyskytuje so slovesom *býť*, v jeho prípade ide vždy o nominalizáciu vedľajšej vety so slovesom *umožniť*.

M. Kopřivová objavila v korpuse zaujímavé javy týkajúce sa infinitívnej valencie, konkrétne adjektívne dvojice vyskytujúce sa vo vete so spoločným infinitívom, medzi najčastejšie príklady patria dvojice *možný – výhodný, schopný – ochotný, možný – nutný, možný – správny*. S dvomi infinitívnymi valenčnými doplneniami sú doložené adjektíva *možný, schopný, nutný, povinný, snadný*.

Vedľajšiu vetu ako valenčný exponent pozorovala v adjektívach *rád, jasný, jistý, možný, zřejmý, pravděpodobný, známý, důležitý, nutný* a *šťastný*. V adjektíve *nutný* ide o vedľajšiu vetu uvedenú spojku *aby*, v ostatných prípadoch ide o vedľajšiu vetu so spojku *že*. Tento valenčný exponent hodnotila autorka najmä z frekvenčného hľadiska. V prípade niektorých z uvedených adjektív pozorovala infinitívny valenčný exponent alebo vedľajšiu vetu uvedenú spojku *než*. Superlatív, ktorý sa objavuje pri adjektívach rovnako frekventovane ako komparatív, je najčastejšie valenčne vyjadrený spojkou *z*.

Poslednú časť venovala autorka zvláštnym prípadom, na ktoré natrafila pri skúmaní materiálu. Nepovažuje ich priamo za valenciu, ale za konštrukcie typické pre kategóriu adjektív. Prvou takou konštrukciou je prirovnanie, teda spojenie adjektíva a lexémy *jako*. Je najviac typické pre adjektíva s významom porovnania a podobnosti (*stejný, známý, podobný, krásny*), ale aj pre adjektíva označujúce vlastnosti (*silný, veliký, černý*). Ďalšou zvláštnou konštrukciou je spojenie adjektíva a číslovky, pričom za číslovkou často nasledujú slová ako *dny, roky, hodiny*. Medzi najčastejšie adjektíva vytvárajúce tieto spojenia patria *uplynulý, letošní, dlouhý, plný, zbylý*. Nakoniec tretím prípadom sú typické, často sa vyskytujúce kolokácie, ktorých je adjektívum súčasťou. Autorka uvádza dva príklady: *dost + adjektívum + na to a tak + adjektívum + že*. Tieto zvláštne konštrukcie sa podľa autorky nachádzajú na pomezí valencie a kolokability.

M. Kopřivová podrobila vo svojej práci analýze dokopy asi 500 adjektív, z ktorých 200 zaradila do malého valenčného slovníka v prílohe, obsahujúceho frekvenčné údaje jednotlivých valenčných doplnení. V závere konštatuje, že adjektíva a valenčné exponenty je možné rozdeliť do dvoch skupín. Prvú skupinu tvoria relatívne

stále valenčné prvky. Patrí sem genitív, datív a niektoré predložky. Ide v nich o obligatórnu valenciu. Druhá skupinu tvoria adjektíva, ktoré sa vyskytujú prevažne v atribúte a ich valenčný exponent nie je taký pevný. Patrí sem inštrumentál, infinitív, niektoré predložky a viacslovné predložky. Hranica medzi obligatónymi a fakultatívnymi prvkami je podľa autorky neostrá, adjektívna valencia si vyžaduje podrobnejšiu analýzu založenú najmä na sémantike adjektív a valenčných exponentov (tej sa venovala len v časti o predložkovej valencii).

V monografii VALENCE ČESKÝCH SUBSTANTIV vychádza autorka A. Čermáková z výsledkov, ktoré zhromaždila v dizertačnej práci s názvom VALENČNÍ RÁMCE SUBSTANTIV V ČEŠTINĚ NA ZÁKLADĚ KORPUSOVÝCH DAT, a zároveň ňou nadviazala na výskum prezentovaný v štúdiu KOLOKACE VALENCENĚKTERÝCH PŘÍPADŮ SUBSTANTIV (publikovaná v zborníku KOLOKACE, ktorému sme sa venovali v predchádzajúcej recenzii). V práci si vytýčila jasný cieľ: „vytvoriť lexikologický rámec pre systematický opis valencie českých substantív“ (s. 11). Na svoj výskum použila vzorku 99 náhodne vybraných českých substantív zo stredného a vyššieho frekvenčného pásma (frekvencia medzi 1000 až 3339) a dáta českého korpusu SYN2000. Podobne ako v predchádzajúcej monografii aj tu sa autorka snažila o formálnu klasifikáciu valenčných typov podľa valenčných exponentov, pričom vychádzala z metodológie korpusovej lingvistiky, tzv. metódy corpus-driven (korpusom riadená analýza).

A. Čermáková vychádzala z predpokladu, že valencia substantív nie je výlučne odvodená od sloviac a zdôrazňovala, rovnako ako M. Kopřivová, jej lexikologický charakter: „Valenci jako lexikologickou vlastnost slov tedy v této práci chápeme jako součást lexikální (významové) jednotky a způsob její syntaktické realizace není pro její popis zásadní.“ (s. 11)

Zdôrazňovaním významu sa pre ňu kľúčovým slovom pre opis valencie stal kontext, keďže práve v kontexte sa typické vetné vzorce realizujú. Valencia ako kategória predstavuje v jej práci jazykový vzorec vyskytujúci sa frekventovane napravo od substantíva.

Najviac priestoru vo svojej práci venovala A. Čermáková genitívnej substantívnej valencii. Bezpredložkový genitív ako valenčný exponent substantív považuje v češtine za najčastejší. Z analyzovaných 99 náhodne vybraných substantív iba osem nemalo genitívnu valenciu, päť substantív malo genitívnu valenciu vo viac ako 80 % svojich výskytov. Analýza okrem štatistickej informácie o zastúpení genitívnej valencie v tom ktorom adjektíve obsahovala aj počet sémantických typov genitívov pri každom substantíve. Autorka si kládla otázku, na základe čoho rozlišovať, či je daný genitívny exponent „súčasťou lexikálneho profilu substantíva“ (s. 33), teda či je daný genitív valenciou, a tiež otázku, na základe akých kritérií stanoviť mieru valenčnosti. Čiastočne je pre ňu vodidlom frekvencia výskytu a tvrdí, že „zvýšená

frekvencie výskytu nám signalizuje, čo je typické“ (s. 33 – 334). Otázku valenčnosti však necháva otvorenú a nedoriešenú.

Pri analýze genitívnej valencie autorka sledovala niekoľko faktorov. Okrem spomínanej frekvencie ním bol polyfunkčný charakter genitíva, ako aj sémantický charakter substantíva a miera jeho významovej nesamostatnosti. Významová nesamostatnosť podľa autorky predstavuje tú zložku významu substantíva, ktorá pri svojej realizácii v texte vyžaduje ďalšie spresnenie prostredníctvom valencie alebo iných prostriedkov

Autorka neklasifikovala genitívne valenčné exponenty cez syntaktické poňatie, ale snažila sa načrtnúť pohľad na genitív ako „valenčný exponent substantív tak, ako to vyplýva z analýzy korpusových dát“ (s. 35). Pri klasifikácii vychádzala z terminológie V. Šmilauera (1966), ktorý delí genitívy na posesívne, kvalitatívne, explikatívne, partitívne, subjektové a objektové. A. Čermáková prispôsobila túto klasifikáciu svojej korpusom riadenej analýze, pričom zdôraznila subjektívnosť sémantickej interpretácie.

Na základe frekvencie rozdelila substantíva na dve skupiny, kde prvú tvoria substantíva s prevažujúcou genitívnou valenciou (genitívne valenčné doplnenie sa u nich vyskytuje vo viac ako 50 percentách ich absolútneho výskytu). Z náhodne vybranej vzorky 99 substantív malo prevažujúcu genitívnu valenciu 12: *vyhlásení, stanovení, odstranění, poskytování, udržení, příznak, konání, zavádění, sklonek, zástupkyně, překonání* a *respektování*. Ide väčšinou o deverbatívnu skupinu substantív, autorka ich charakterizovala ako slová sémanticky vágne a veľmi abstraktné, ktoré vyžadujú ďalšie kontextové doplnenie. Pri jednotlivých analyzovaných substantívach charakterizovala sémantické typy genitívnych valenčných exponentov, napr. aj v prípade slova *vyhlásení*, kde sa vyskytuje genitív objektový a v malej miere subjektový, uviedla ďalšie valenčné exponenty nachádzajúce sa za genitívnym valenčným doplnením (napr. ďalší genitív). Autorka v prípade niektorých substantív (*odstranění, poskytování*) určovala sémantickú charakteristiku genitívnych exponentov, v iných (*udržení, konání, překročení*) len vymenovala typické kolokáty. V závere konštatovala, že pre genitívny valenčný exponent tohto typu substantív je charakteristický predovšetkým objektový genitív.

Kým pre substantíva s prevažujúcim genitívnym exponentom je typický objektový genitív, pri zvyšku substantív je to rôznorodejšie. Substantíva autorka delila podľa výskytu genitívneho valenčného exponentu do niekoľkých frekvenčných pásiem a sledovala zastúpenie jednotlivých sémantických typov. Podala tiež štatistickú charakteristiku genitívnych doplnení. Poukázala na súvislosť medzi sémantickými typmi exponentov a jednotlivými významami substantíva. Podobne ako kontext môžu podľa nej rôzne sémantické typy kolokátov spresňovať význam slova (s. 46). Napr. substantívum *soustředení* sa vo svojom abstraktnom význame viaže s objektovým genitívom (*soustředení podnikatelských sil*) a posesívny genitív sa viaže na

význam športového sústredenia (*soustředění národního týmu*). Autorka konštatuje, že vzhľadom na malé množstvo dát nie je možné určiť mieru valenčnosti na základe frekvencie. Smerodajnou v týchto prípadoch je významová nesamostatnosť. Z hľadiska textovej realizácie to podčiarkuje aj fakt, že substantíva ako syntakticky riadiace členy sú zo sémantického hľadiska podradeným členom spojenia.

Sémantickú neúplnosť podčiarkuje aj niekoľkonásobná genitívna valencia niektorých substantív, ktorej autorka venovala samostatnú podkapitolu. Niekoľkonásobná genitívna valencia je vlastná substantívam s natoľko všeobecným významom, že i následné substantívum v genitíve má pomerne všeobecný význam a vyžaduje ďalšiu špecifikáciu. Autorka tiež hovorí o „výskytovej spojenosti“ týchto viazaných substantív (s. 51). Vyhľadala tieto substantíva v korpuse a rozdelila ich do niekoľkých sémantických skupín, napr. časové výrazy (*doba, termín, obdobie*), skupina výrazov označujúcich zmenu (*změna, zlepšení*) či proces (*dokončení, cíl, jednání, obnovení, odstranění, postup*).

A. Čermáková analyzovala špecifický jav, a to konkurenciu genitívu a atributívneho adjektíva. Na príklade 13 substantív (napr. *ambasáda, citát, civilizace, hádka, klika*) ukázala, že vo väčšine prípadov nejde o ozajstnú konkurenciu, adjektívum väčšinou vyjadruje všeobecnejšiu špecifikáciu, zatiaľ čo genitív je konkrétnejší. Zo štylistického hľadiska je zas genitív príznačnejší pre odborný štýl a adjektíva pre publicistický štýl.

Ďalšiu kapitolu autorka venovala predložkovej valencii substantív. Na základe analýzy zistila, že predložkovú valenciu má asi polovica skúmaných substantív, z nich 42 % má jednopredložkovú, 34 % dvojpredložkovú a zvyšok tri- až päťpredložkovú. Prehľad predložiek podľa nej len naznačuje tendencie, nie je vyčerpávajúci vzhľadom na to, že analyzovaná vzorka neposkytuje dostatočný materiál na spracovanie predložkovej valencie substantív. Pri určovaní miery valenčnosti si autorka pomáha frekvenčnými údajmi, aj keď tvrdí, že „není vždy snadné rozlíšiť, kde se jedná o pouhou kombinaci substantiva a předložky a kdy o valenci daného substantiva“ (s. 64). A. Čermáková analyzovala predložky *do, k/ke, mezi, na, o, od, po, pro, proti, s/se, u, v/ve, z/ze, za*. Pre každú predložku vytvorila zoznam substantív, s ktorými sa spájajú, napr. predložka *mezi* sa vyskytuje so slovami *udržení, obliba, hádka, koridor*, predložka *o* sa spája so substantívami *tušení, pasáž, hádka, dodatek*. Jednotlivé substantíva spájané s predložkami zoskupovala do sémantických skupín, v prípade niektorých substantív vymenovala aj typické kolokáty, napr. pre substantívum *ráno* to boli tvary *večera, noci, práce (od rána do večera, od rána do noci, ráno do práce)*. Niektoré substantíva sa vyskytli aj s viacpredložkovou valenciou: *pec (na, pro), obliba (u, mezi), rozpaky (nad, kolem), tolerance (k, vůči)*.

V samostatnej kapitole sa A. Čermáková venovala inštrumentálu a datívu. Zistila, že inštrumentál ako valenčný exponent sa objavil iba okrajovo, v prípade sub-

stantív *zájezd* (*zájezd autobusem*), *odstranění* (*odstranění chirurgickým zákrokem*), *vyhlášení* (*vyhlášení radiačního nebezpečí sirénami*). Výraznejšiu datívnu valenciú A. Čermáková pozorovala v slovách *pocta* a *pomník*. Datív, rovnako ako inštrumentál, autorka nepovažuje za frekventovaný valenčný exponent substantív.

Nasledujúce kapitoly venovala autorka výrazom adverbialného charakteru, koordinovaným spojeniam, nominatívnej valencií, infinitívu, vedľajšej vete a viacmiestnej valencií.

Výrazy adverbialného charakteru sú v spojení so substantívom zo syntaktického hľadiska nezhodné prívlastky. Adverbialných výrazov našla minimum (*dveře do kořán/dovnitř nalevo...*), ostatné substantíva s výrazmi adverbialného charakteru autorka len vymenovala; išlo najmä o konkréta (*odjezd do zahraničí, chata na horách, sonda do žaludku*).

V prípade koordinovaných spojení išlo o kombinácie dvoch substantív spojených spojkou *a*, pre ktoré je charakteristická výraznejšia frekvencia a určitá sémantická charakteristika (s. 85). Autorka túto štruktúru považuje za valenčnú a podľa nej sa tu nachádza množstvo ustálených spojení ako napr. *ztráty a nálezy, svaly a klouby*. Skúmaním kolokačných profilov jednotlivých substantív ich kolokáty rozdelila do sémantických skupín, napr. substantívum *tolerance* sa so spojkou *a* spája s dvomi širokými sémantickými skupinami slov, pozitívnymi (*demokracie, dialog*) a negatívnymi (*intolerance*). V tejto valenčnej štruktúre sa zrkadlí šírka poňatia valencie ako takej, kde skutočne kritériálnym sa stáva frekvencia výskytu.

Nominatívnu valenciú autorka definuje ako „vztah dvou po sebe následujících substantiv, přičemž obě se vztahují ke stejnému denotátu“ (s. 86). Valenčným exponentom tu najčastejšie býva proprium, okrem prípadu spojenia *chudák holka*.

Ďalšími konštrukciami sú infinitív, vedľajšia veta, ale aj výrazy typu *z toho, že...* Infinitív považuje autorka za okrajový valenčný exponent, v ňou skúmanom materiáli sa vyskytli len dve substantíva *zodpovědnost* a *volnost*. Pri rozšírenom vyhľadávaní objavila 13 sémantických skupín substantív. Do sémantických skupín zaraďuje tak kolokáty, ako aj samotné substantíva.

Ďalším valenčným exponentom je vedľajšia veta. Výraznú frekvenciu majú vety uvádzané spojkou *že* (18,3 %), vyskytovali sa so substantívom *tušení*. Nižšiu frekvenciu mali substantíva *zamyšlení (zda)*, *volnost (aby)*, *dodatek (že)*. Za zvláštny prípad považuje autorka substantíva, za ktorými nasleduje ukazovacie zámeno a spojka *že*. Ide o substantíva, ktoré sémanticky spájajú emócie: *deprese, obavy, strach, šok, hrůza, radost, rozpaky* (napr. *strach z toho, že*).

Viacmiestna valencia prevažne súvisí s genitívnou a má tri spôsoby realizácie: genitív nasledovaný ďalším genitívom (*dokončení procesu transformace*), genitív nasledovaný predložkovým spojením (*přechod od věcné literatury k beletrii*), genitív nasledovaný výrazom adverbialného charakteru alebo ako dve za sebou nasledu-

júce predložkové spojenia (*vyhlášení stávkové pohotovosti od příštího týdne*). Viacmiestna valencia sa prejavila pri substantívach s prevažujúcou genitívnou valenciou.

V kapitole SUBSTANTIVA S VYSOKOU FREKVENCIÍ VÝSKYTU (s. 92) sa zamerala na substantíva z vyššieho frekvenčného pásma, konkrétne na 26 najfrekvencovanejších substantív. Z nich si na podrobnejšiu analýzu vybrala 9, ktoré rozdelila do sémantických skupín *čas* a *človek*. V tejto časti autorka skúmala kolokačný profil, teda nielen pravovalenčné exponenty, ale aj kolokáty naľavo od substantíva, napr. v prípade substantíva *čas* prislúchajúce frekvencované, čiže typické adjektíva (*reálný, volný, krátký, pravý, nejvyšší*). Analyzované substantíva mali viacero valenčných exponentov, ktoré sa nevyznačovali výraznými frekvenčnými hodnotami. Autorka skonštatovala, že vysokofrekventované substantíva majú roztrieštený valenčný profil.

Nakoniec v poslednej kapitole podala štatistickú charakteristiku valenčného potenciálu abstrákt a konkrét. Vychádzala z predpokladu, že abstraktá a konkréta sa „správajú“ odlišne. Výsledky analýz ukázali, že pri abstraktách sa stretávame s dátivom, inštrumentálom a infinitívom, nominálna valencia chýba. Naopak konkréta sa s nominálnou valenciou vyskytujú. Pre obidve skupiny je spoločná genitívna a predložková valencia.

V závere A. Čermáková zhodnotila, že bezpredložkový genitív je z hľadiska frekvencie najčastejší a tým najtypickejší a predstavuje „univerzálni valenci českých substantív“ (s. 104). Na druhej strane predložkovú valenciu má asi polovica substantív, pričom niektoré substantíva ju môžu mať dva- a viac-predložkovú.

Valenčnosť A. Čermáková chápe ako „obecnou vlastnosť substantíva vyžadovať v konkrétnych textových realizáciách ďalší formálnu špecifikáciu, a teda i sémantické zpresnení, forma konkrétnej realizácie pak může být různá.“ (s. 110) Ako autorka sama priznala, neodpovedá na otázku, či je ten ktorý valenčný exponent fakultatívny alebo obligatórny, čo podľa jej slov v mnohých prípadoch nie je jednoznačné. Jedným z kritérií na rozlíšenie jednotlivých valenčných exponentov je pre ňu frekvenčná distribúcia. Tá ma slúžiť najmä na to, aby frekvenčne odlíšila jednotlivé valenčné exponenty substantíva, teda určila miesto valenčného exponenta vo valenčnom profile substantíva. Okrem frekvencie je pre ňu na druhej strane kriteriálne aj sémantické hľadisko: „...je třeba zohlednit sémantiku kolokátů a sémantiku samotného substantiva...“ (s. 106). Valencia v podaní A. Čermákovvej úzko súvisí so sémantikou substantíva a odvíja sa od konkrétneho kontextu.

Hoci sme v práci nenašli valenčné vzorce, ktoré nám ponúkla M. Kopřivová vo svojej analýze adjektívnej valencie, dostali sme „formálne vymezitelný jazykový vzorec vyskytující se s vyšší než náhodnou frekvencí napravo od substantíva“ (s. 110).

Okrem javov typických pre valenciu sa A. Čermáková zaoberala aj javmi, ktoré sa s valenciou tradične nespájajú, sú nimi koordinované substantívne výrazy, nomi-

natívne substantívne valencie, konkurencia genitívu a atributívneho adjektíva u substantív a niekoľkonásobná genitívna valencia. Preto je na mieste otázka, do akej miery sa dané chápanie valencie prekrýva s pojmom kolokabilita, teda spájateľnosťou slova vôbec.

Zámerom oboch autoriek síce bolo opísať formálne valenčné typy substantív a adjektív, a to použitím metód a nástrojov korpusovej lingvistiky, výsledná podoba oboch monografií však odráža odlišné chápanie kategórie valencie. Kým M. Kopřivová sa v súlade s valenčnou teóriou zamerala na adjektíva v predikatívnej funkcii a vychádza z ideí, že „funkcií valence u adjektív je vyjadřovat v predikátu jeho vztah k následujícímu jménu“ (s. 2), podľa A. Čermákovéj substantívna valencia je od slovíes nezávislá, čiže valenčná vlastnosť je vlastná aj substantívam. Aj otázka frekvencie bola v monografiách ponímaná odlišne. Kým pre A. Čermákovú bola frekvencia kritériálna z hľadiska určovania obligatórnosti valenčných exponentov, pre M. Kopřivovú slúžila najmä na vzájomné porovnávanie valenčných javov.

Obe práce vzhľadom na rozsah analyzovaného materiálu nemohli pokryť celú šírku problematiky valencie týchto slovných druhov, otvorili však nové otázky, čím sa stali podnetnými aj pre slovenskú lingvistiku.

MODERNÝ ONOMASTICKÝ (AJ DIDAKTICKÝ) POHĽAD NA HYDRONYMIU

**E. Sičáková: Propriá v jazykových a mimojazykových
súvislostiach (na materiáli hydroným z povodia Slanej)**

Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011.
150 s. ISBN 978-80-555-0400-1)

Iveta Valentová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: ivetav@juls.savba.sk*

V rámci projektu Hydronymia Slovaciae, vedeného Slovenskou onomastickou komisiou, bolo publikovaných už niekoľko hydronomastikonov, ktoré spracúvajú hydronymiu povodí Oravy, Dunajca, Ipľa, Turca, Nitry, Hrona, Kysuce a rozpracované sú ďalšie povodia. E. Sičáková podľa metodologických zásad tohto projektu lexikograficky spracovala povodie Slanej v monografii HYDRONYMIASLOVENSKEJ ČAS- TI POVODIA SLANEJ (1996), ktorá sa stala východiskovou prácou pre jej ďalší výskum